

Boér Hunor

GÖRÖNGYÖK EGY KOPORSÓFEDÉLRE
BENKŐ JÓZSEF BECSÜLETE

Az út zárva van. Akik vágják, halottak. És a halottak őrzik.

J. R. R. Tolkien

Akkor ezzel pipálva a humántudományokban elvárt kötelező angolszász idézet is.

Huszonhatodik éve dolgozom a mai munkahelyemen. A falon fényképről kacag szembe, kék köpenyében az, akivel két évtizedig mintha édesapámmal osztottam volna az íróasztalon. Egyik nagynénje a kolozsvári egyetemen tanított, másik az Erdélyi Tudományos Intézet titkárnője, nagybátyja az *Erdélyi Helikon* szerkesztője. Köpenyét ma én viselem. Mögöttem, a főraktárban a kísértetek. Sokan éltek, akár haltak is meg ezért az intézményért. Mikor nem tudom, merre keressék valamit, időnként csak úgy odaviszik egy könyvgerincet a kezem. Amíg azt vizsgálom, amiért ők éltek, engem is segítenek.

A történelem hermeneutikai diszciplína. Ha valaki feltalálna egy tachionelvű gépet, és visszamehetnénk vele mondjuk a milkói térség múltidejébe, akkor jobbik esetben csak másnap és csak rabláncra kerülünk. Szót érthetnénk akár egy ott talált magyarral? Megkérdezhetnénk valakitől ott a világhelyzetet? De időgép sincs. Arra szorítkozhatunk mindössze, hogy ki hogyan értelmezte tovább a még régibb halottak értelmezéseit.

Mindjárt a raktár bejáratánál a polcon Benkő József-kézirat fekszik, melyet unokaöccse másolt. Benkő boltzáró kő, ő az utolsó tudósunk, aki még *uralta* az addig a Nyugat univerzális nyelvén, latinul megírtakat is. *Históriás szekrényének* álmából nőtt ki másrészt az erdélyi magyar történeti forráskiadás. Amikor a 18. század végén a Nyelvmívelő Társaság hasonló babérokat keresne, azzal szembesül, hogy az egyetlen referenciának használható szerző Erdélyben: Benkő. Mikor pedig a még nagyobb babérokat célzó Csíki székely krónikát kutatnák, Csíksomlyón annyit kér tőlük Balázs atya, hogy küldenének neki is egy példányt a *Transsilvaniából*.

Élesnyelvű atyai barátunk köszöntéséhez kollégánk új könyve kínált ötleteket. Szöveggyűjtemé-

nyében nagyon sok munka és ügyszeretet található, és gyönyörűségemre megint előtérbe hozta Nagy Géza furcsán elfeledett alakját: ő végezte ki a Székely Nemzeti Múzeum őreként a Csíki székely krónikát. A *Göröngyös útnak*¹ kitűnő címe van. Utólagosnak tűnő szellemi alapvetése, mellyel nem kívánok itt foglalkozni, szerencsére nem tűnik befolyásolni a szemléletét, és a néhány szarvashiba benne nem több, mint amennyit magunkfajta halandó el szokott követni ekkora vállalkozás során – már aki eljut odáig.

A köszöntő tanulmány egy tudománytörténeti adaléknak indult. Hogy nem az lett belőle, a határidőkön múltott, kevésnek bizonyultam hozzá. Hogy mi lett belőle, azt sok tűnődésnek-töprengésnek ellenére sem tudom. A tárgyalt fejezet szerzőjének felelőssége persze megkerülhetetlen, de ha csak ennyiről lett volna szó, mint kezdetben tűnt, lehet, hogy inkább elkerültem volna a csörte látszatát is. A történet a következő:

*

A szöveggyűjtemény *Tudósok és szemfényvesztők* című fejezetében az első alcím: *Benkő József*. Négy oldal hosszan a szerző minden tiszteletet megadva méltatja Benkő munkásságát, és idézi-ismerteti két munkája, a *Transsilvania* és *Az Erdélyi ország nemességének képe* székely eredetkérdéshez kapcsolódó tartalmait. Utána viszont utóbbi eredeti, latin kiadása (*Imago*) kapcsán két oldal furcsa szöveg következik, ezzel a felütéssel: „Eddig [az *Imagót* illetően], a tudományos etika tekintetében minden rendben van... A történetnek van viszont egy másik ága is.”² Nézzük hát, mi nincs rendben a tudományos erkölcs tekintetében:

„Aranka Györggyel folytatott levelezésében, 1791-ben Benkő jelzi, hogy »az originálból« lemásolta Nagy Mátyás zetelaki plébános és udvarhelyi esperes 1505-ben, a székelyek eredetéről írt munkáját,

¹ HERMANN Gusztáv Mihály – ORBÁN Zsolt 2018.

² Uo., 105–109, majd 109–111. A Hermann Gusztáv Mihály jegyezte alfejezet jegyzetapparátusa sietségről árulkodik – felületes olvasószekretári szűrőpróbaként a 227. jegyzet szerint a *Transsilvania specialist* Szabó József előszavazta, a 235. jegyzetben név, helynév és oldalszám is hibás (*Mathie, Zetelakiensis,*

315.), a 241. jegyzetben Tonk Sándor könyve 1919-ben jelent meg, a 245. jegyzetbeli oldalszám hibásan 81–82. Az érintett munkák/kiadások: BENKŐ József 1778; Uő 1999 – utóbbi a továbbiakban az előbbi magyar nyelvű és utóbbi javított, közös kiadásából idézzük: Uő 2014 [2016]; Uő 1791 és ennek rövidített, magyar nyelvű kiadása: Uő 1806.

és kiadásán dolgozik.^[3] Erről a Nagy Mátyásról, illetve kéziratáról egyéb forrásból semmit sem tudunk ...amennyiben személye és írása egyáltalán létezett ...a székelyek Attila hunjaitól való leszármazásának híve volt. Benkő nem beszél arról: hol és miképpen talált a kéziratra, meg egyáltalán, ki lehetett ez a titokzatos Nagy Mátyás, aki Erdély eldugott szegletében, a székely Havasalján krónikáirásra adta magát. A magyarra fordított Benkő-szöveg ekképpen szól:

»A régiek hagyományai másrészt arra tanítanak bennünket, amelyekhez hasonlókat Nagy Mátyás is leírt, hogy Attila székhelyét Valachiából a székelyek mai földjére szállította át, ...ahonnan azt a helyet mai napig *Udvarhelynek* ...nevezik ...mellette van ...*Buda vára* Attila testvéréről [így nevezve] és *Kadics-falva* ...*Kadicsa* vezér nevérol.«

Nos, ebből nem derül ki, hogy a felsoroltakból mi található Nagy Mátyás munkájában (?), és mit tesz hozzá Benkő [aki 1778-ban még semmit nem tudott ezekről az *udvarhelyi hun vonatkozásokról*] ...de aligha Nagy Mátyás művének felbukkanása nyomán.»

A *Göröngyös út* a továbbiakban azt részletezi, hogy miért gyanús Nagy Mátyás állítólagos műve és személye, a már említett provenienciaproblémán túl is: a) Benkőn kívül senki sem ismerte, még az ugyancsak zetelaki születésű és ugyancsak udvarhelyi pap, művelt és tájékozott Sombori József sem, pedig ő „élénken érdeklődött a székelység korai története iránt”; b) 1508 és 1523 között Lászlai János az udvarhelyi főesperes;⁴ valamint c) korabeli, Nagy Mátyáshoz hasonló nevű diákokat csak 1517-ben beiratkozót ismerünk, a bécsi egyetem anyakönyvéből („Mattheus Magnus de Ruff[!]o Montes”). Végül a következtetés:

„Ami pedig Benkő Józsefet illeti, Karácsony[!] János már a múlt századelőn azzal gyanúsította, hogy a *Csiki székely krónika* hamisításához köze lett volna, e vád alól azonban Szádeczky Lajos fölmentette. De rajta maradt a bélyeg a milkói püspökségről még 1781-ben megjelentetett művével kapcsolatban, amelybe a forráskritika szerint saját maga által hamisított oklevelek „átiratait” is beiktatta.^[5] Nagy Mátyás tekintetében bizonyos és végleges ítéletet

nem mondhatunk, de alapos a gyanú, hogy – ha személyét nem is, de senki más által nem látott – krónikáját Benkő találta ki.”

*

Krónikáját természetesen senki más nem látta, mert ilyesmiről csak a *Göröngyös út* fejezetszerzője tud. Benkő az udvarhelyi főesperes és zetelaki plébános Nagy Mátyás *Notationes de origine Siculorum* című, *csekély számú lapocskából álló, [elég] szükséges-vűnek talált 1505-ös kéziratot munkájáról* [feljegyzéseiről] ír. a) Ezt viszont ismerte a hiányolt Sombori és általa maga a fejezetszerző is. A Nagy Mátyás személyét illető kérdőjelekhez: b) Lászlai főesperesi *teendőit* valakinek addig is el kellett látni, amíg ő – épp a kérdéses évek táján – a Szentföldet járta. c) Hogy egy evangelista *Mattheus* és egy tizenharmadik apostol *Matthias* nevét tévesztette-e össze 1517-ben egy anyakönyv, avagy annak közlésében, 1967-ben a Gall–Szaivert páros,⁶ nem tudok hozzászólni, de Benkő sem szorult ismereteihez külföldi egyetemi tanulmányokra.

Egy biztos: semmi rendkívüli nincs abban, ha a 16. század elején egy *főesperességi teendőket ellátó* magyar katolikus pap tud latinul, fogékony a humanista hun-történetekre, udvarhelyiként ismeretei vannak a háromszéki Rétyről (a Lazarus-térkép felvételének idejében vagyunk), és zetelakiként megragadja figyelmét a Hegyalján légvonalban még 1995-ben is 12,5 km hosszan követhető sánc (vagyis északkelet felől árokkal szegélyezett töltés) *Ördögútja*.⁷ Az *Imago* 19. oldalának *Budváras-Kadicsfalvas*, magyar fordításban való idézete ugyanis *csak ahhoz hasonlókat* tartalmaz, *mint amit Nagy Mátyásból* Benkő (a lényegét *kurzivaltan*) kivonatolt – *az előző, 18. oldalon*.⁸

Közelítő fordításban: „Mely tartományban és mely településen állt Attila királyi palotája? ...Timon véleményétől – *azon a moldvai vidéken* helyezkedett el, *amely kövekben és erdőkben szegény* – nem térnek el nagyon a régi székely hagyományok, és éppen azoknak a dolgoknak a nyomai, melyek alapján arra juthatunk: a szomszédos Havaselvi Oláhország területén lelhető fel Attila udvara. A Székelyföld déli részén tudniillik, a sepsiszéki Réty falu

³ Itt most nem árt megjegyezni, hogy Benkő nem ezt írja, mármint hogy a Nagy Mátyás-kézirat *kiadásán dolgozik*, hanem ahogy a 236. jegyzetben a szerző idézi is (HERMANN Gusztáv Mihály – ORBÁN Zsolt 2018, 109): *sietne küldeni a kéziratot Arankának, de még [valami] gondja van vele*. És ami nagyon lényeges, de lemaradt a 236. jegyzetből: ez utóbbit már nem *Középkortól, 1791-ben*, hanem egy hét évvel későbbi levélben írja Arankának, *1798-ban, Köpecről*. Vö. BENKŐ József 1988, 317, 361.

⁴ Ez pontosítást kér: Lászlai már 1482-től telegdi főesperes, de 1500 és 1508 között szentföldi úton van valamikor. (HEGYI Géza 2016, 399; HADOBÁS Sándor 1991, 20.)

⁵ A *Göröngyös út* 247. jegyzete, vagyis a forráshivatkozás: HEGYI [Géza] 2016, 382.

⁶ Tonk Sándor, bár figyelmeztet a két keresztnév gyakori cserélődésére a forrásanyagban, egyetlen tételes, esetleges ilyen névcsere jelez, 1504-ből. (TONK Sándor 1979, 288, 289.) Könyvében a MUW rövidítés feloldása hibás. (Uo., 177.)

⁷ A töltésszakasz leírását, illetve Nagy Mátyással kezdődő kutatástörténetét lásd DÉNES István 2007, 253, 255, 260–263, 275–278.

⁸ Az *Imago* vonatkozó oldalszámát már a töltéseket és Nagy Mátyás is (tény, hogy ő is *Mátyusként*, vö. két jegyzettel feljebb) tárgyaló Kállay pontosan megadja. (KÁLLAY Ferenc 1829, 38, 41.)

Csere-domb nevű földjéről indul egy mesterséges és *Hon árkanak* (közönségesen *Homárkanak*) nevezett sánc, és keresztülfut Magyarós falu erdős vidékén (ahol *Csösz árkanak* hívják), valamint a bodzai kapu (*hágó*) melletti havasok erdőin, át magába a Havaselvi Oláhországba, melyet ma *Havasalföld*-nek mondanak, de régebben és helyesebben *Havaselföld*-nek és *Havaselvének*, vagyis *Havas elejének* mondták; e sánc meghosszabításai pedig nemcsak az udvarhelyi székelyek földjén, hanem Felső-Magyarország területén is áthaladnak, amerre Tokaj van, és azon túl is; azt mondják, látszanak [domborodnak]. E sánc kapcsán egy egyházi férfiú, Nagy Mátyás udvarhelyi főesperes és zetelaki plébános *Feljegyzések a székelyek eredetéről* című, csekély számú lapocskából álló 1505-ös kéziratos munkájában – szükségzavúnak találtam – világosan leírja, hogy ezt a *Havaselvi Oláhországtól, Attila szállásának helyétől* húzták a havasokon át hozzánk, innen keresztül Erdélyen és Magyarországon; abból a célból, hogy e vonal és a ráhelyezett őrségőrhelyek révén biztos, biztonságos és könnyű útja nyíljon a ki- és bejárásnak a teljes, e tájon/végeken élő (hun) nép, akárcsak vezérei számára, a szükséges kereskedelmi forgalmat innen és ezután továbbra is le lehessen bonyolítani. Ezek[et írja Nagy Mátyás]; arra csábítanak, hogy azt gondoljuk, Attila szállása uralkodásának első szakaszában Havasalföldön volt, nem messze a helytől, Moldvától, ahol Timon tudós módon kereste. Ami e sánc elnevezését illeti, úgy látszik a *hon* jelentése hun, a *csöszé* pedig, ami alatt Magyarországon ma barompásztort értenek, őr volt.”⁹

És Sombori 1835-ös, a *Göröngyös út* fejezet szerzője által kétszer is újraközölt szöveghelye – kurzíválva a tartalmakat, amelyek nem találhatók meg legalább az *Imago*-ban:¹⁰

⁹ „Qua autem regione, et quo vico, Attilae regia steterit? ...A qua ejus [Timonis] opinione [in illo Moldaviae tractu, qui lapidibus silvisque caret, sitam fuisse] non longe discedunt veteres apud Siculos traditiones, ipsarumque rerum vestigia, quibus in vicinis Valachiae Transalpinae fines, ad reperiendas aedes Attilanas ducimur. Scilicet, ad meridionales terrae Siculorum fines, a terreno pagi Réty, Sedis Sepsis, *Csere-domb* nominato, incipit fossa arte facta et *Hon árka* (vulgo *Hom árka*) adpellata, transitque per silvestrem tractum pagi Magyarós (ubi eadem fossa *Csösz árka* vocatur), et alpestres silvas aditui (*passui*) Bozzensii adjacentes, in ipsam Valachiam Transalpinam, quae hodie *Havasalfölde* nobis, sed antiquius et rectius *Havaselfölde* et *Havas-elve*, id est *Havas eleje* audiebat; cuius quidem fossae propagines non modo per tractum Siculorum Vdvarhelyensem, sed etiam per oras Hungariae superioris, qua versus Tokaj et ultra itur, exstare traduntur: de hac adeoque fossa, Vir Ecclesiasticus, *Matthias Nagy*, Archidiaconus de Udvarhely et Parochus Zetelakensis, in suis *Notationibus de origine Siculorum* manuscriptis, ac mihi paucisque visis, quas a. 1505 exiguis pagellis concinnaverat, claris verbis refert, ductam eam fuisse ex *Valachia Transalpina*, a *sede habitationis*

„Havasalföldéből, mint szállásokból, kimozdulván a Hunnosok, a régi Dáciának azon hegyes, völgyes, erdős, havasos részében, melly a máj Székely föld, telepedtek meg. Barmaikat, az hadba nem mehetők, és egyéb vagyonjaikat szükséges őrizet alatt itten hagyták, s ezen szállásról hódoltatták Pannoniát. És, hogy illy idegen járatlan tartományokban mindenkor tévelygés nélkül a szükséges esetben vissza tudnának térni, a *Kárpát hegyével egybe lántzolt nagy hegyek és bértzek aljában, melly délszakknak kanyarodik*, az Oláh Országból ki s bójáró úttól kezdvén (hol a Székely föld határa vagy), *nagy árokkal melékezett jegyes utat készítettek* Pannonia felső részeibe fel. *Melly árok* ma is, majd Tsösz, majd Hon árkanak neveztetik; és nem tsak itt a *Hargita déli bértzei alatt egész mértföldre látszható ma is*, hanem felső Magyar Országon is sok helyeken (Lásd Benkő Sicilia).”

*

A Sombori-szöveghely egy részlet, idézett dolgozatának első jegyzetéből. A jegyzet Benkő 1791-es nézeteit kivonatolja, a *székely népnévről*, a [kolozsvári Johannes Hertel 16. század végi] *székely-székelyi* etimológiájára (grammatikai érv), valamint a *székelyföldi töltésvonulatok* Nagy Mátyás problematizálta tárgyi valóságára és háromszéki nevük értelmezésére (históriai érv) alapozva. Sombori világosan lehatárolja Benkőt, szó sincs róla, hogy azt a látszatot akarná kelteni, mintha maga ismerné a vonatkozó elméleteket, vagy mintha bármi az ismertettek közül az ő személyes tudományos kontribúciója volna. A töltésekre vonatkozó részt leszámítva, a részlet is az *Imago* részleges, 1806-os magyar kiadásából származik.¹¹ A furcsa az, hogy a sáncre („árokra”) vonatkozó részhez viszont nem hivatkozza le elsődleges forrásnak Nagy Mátyás kéziratát, mint az *Imago* tette 1791-ben.

Attilae, per alpes ad nos, hinc per Transilvaniam et Hungariam; hunc in finem, ut linea ista et adpositis vigiliis, tutus, certus ac expeditus meatus et remeatus ad universam gentem (Hunnorum) *illis in oris habitantem, veluti viae ducibus, pateret, commerciumque hinc et inde necessarium procederet.* Haec ille; quibus vocatur, ut credamus, habitationem Attilae primo regni sui tempore fuisse in Transalpina, non longe a loco, quem Timon erudite in Moldavia quaeritabat. Ad nomen fossae hujus quod attinet; *Hon*, Hunnum (§. II. not. 3. a.), *Csösz* vero, quod hodie custodem pecoris in Hungaria valet, vigiles publicos denotasse videntur.” (Vö. TIMON, Samuel 1733, Lib. III. Cap. V.)

¹⁰ SOMBORI József [1819] 1835, 5–6; vö. HERMANN Gusztáv Mihály 2006, 83. és HERMANN Gusztáv Mihály – ORBÁN Zsolt 2018, 173–174. (a 2006-os újraközölt szándéka szerinti betűhív alakra gondolva és kiegészítve Sombori forráshivatkozásával); a *kurzíváltak* kivételével azonosított forrását lásd BENKŐ József 1806, 16, 23–25; Uő 1791, 17–19.

¹¹ BENKŐ József 1806, 16, 23–24. A jegyzet további részleteinek tartalmát lásd Uo., 18, 25. A *székely-székelyi*-etimológia Hertel-provenienciát lásd Uő 1778, 396.

Lehetőségek:

1. Sombori csak a rövidített magyar kiadást használta, és a többlet az saját tapasztalata a zetelaki töltésekről. De akkor miért nem írja oda, hogy ez saját személyi hozzájárulás?

2. Az *Imago* eredeti latin kiadását is használta a fordítás mellett, és ami még így is többlet (a kurziváltan idézettek), csak az saját tapasztalat a töltésekről. De akkor miért nem jelzi a Nagy Mátyás-hivatkozást, holott büszke lehetne a zetelaki tudós és udvarhelyi pap elődre?

3. Somborihoz egy Benkő-szövegvázzlat került („Sicilia”, pl. Az *Imago* egy előmunkálata), amelybe még nem voltak berakva a hivatkozások, vagy a *Notationes* egy másolata, de nem volt megállapítható róla, hogy az a Nagy Mátyás-kézirat másolata, így a Benkőének hitte.

Stb.

Egy biztos: a keresett, Benkő (és közvetve vagy közvetlenül Sombori) által (is) kivonatolt, az erdélyi antikvitás (és késő avar kor) némely fennmaradt makroobjektumait ismertető (hiteles vagy *mit/miért is hamisított?*) forrásszöveg *nem volt fiktív*. Mert akkor, hét évvel „kivonatának” közzététele és Aranka első tájékoztatása után, Benkő már az 1798-as látogatás másnapján utánaküldhette volna postán Arankának a terjeszteni óhajtott, *pár óra munkával (újra)hamisítható* párlapocskás „másolatot”. Nem találta (két-szer költözött közben, kölcsön kérték, lappangott?), és nem tudta újramásoltatni Udvarhelyen. Bizonyára megtette évégett, amit tehetett: egy másik ígért kéziratot meg is küldött pótlólagosan Vásárhelyre.¹²

*

„De rajta maradt a bélyeg a milkói püspökségről még 1781-ben megjelentetett művével kapcsolatban, amelybe a forráskritika szerint saját maga által hamisított oklevelek »átiratait« is beiktatta.”¹³ Újra beidézve a *Göröngyös út* Benkő elleni végső érvét, az olvasószerkesztő göröngyös útja következik. A 2018-as állítás egy két évvel korábbi munkára hivatkozik:¹⁴

„A szakirodalomban időről időre felbukkan az a nézet, miszerint Székelyföld egy része a középkor folyamán hosszabb-rövidebb ideig a milkói (eredetileg: kun) püspökség joghatósága alá tartozott volna. Ezen álláspont „bizonyítására” általában két

oklevelet szokás idézni: Lőrinc milkói püspök 1096. évi (!) rendeletét... továbbá Teodorik kun püspök 1227–1228 táján írt levelét... A tudományos forráskritika azonban már az 1900-as évek első felében kimutatta, hogy a két dokumentum anakronisztikus hamisítvány, amelynek koholása nagy valószínűséggel első közlétevéjük, Benkő József számlájára írható.” A szerző ismert, 1997-es kézikönyvre és egy 1936-os füzetkére hivatkozik.¹⁵

Valóban, Jakó Zsigmond így tárgyalja a két említett „oklevelet” 1997-ben: „Hamisítvány a 16. század elejéről, esetleg a 18. század végéről. Ez utóbbi esetben a hamisítással leginkább Benkő József gyanúsítható, aki az állítólag a sepsi dékánuság 15. századi (?) jegyzőkönyvéből a medgyesi Johann Rhener által 1594-ben készített másolatból 1781-ben először kiadta e szöveget. Kritikája: Karácsonyi: Jegyzék 8–9. – Makkai: Milkó 6–9.” Valamint: „Hamisítvány, feltehetően a 18. századból. A szöveget 1781-ben közlétevé Benkő József azt állította, hogy a brassói Joseph Teutsch (1702–1770) iratai között akadt reá. Hihetőbb azonban, hogy maga hamisította. Kritikája: Makkai: Milkó 6–8.”¹⁶

Ide iktassuk be egy másik, a Jakóét időben kevéssel megelőző kézikönyv vonatkozó megjegyzéseit. Györffy György 1992-ben ezt írja kommentárként „az 1096-os oklevélhez”: [Tévesen datált, illetve hamisítvány, mert] *a milkói püspökséget 1228-ban alapították*. [= Szabó Károly 1872-es, Karácsonyi János 1902-es, Alexandru Bunea 1912-es és Makkai László 1936-os indoklása.] *Más vélemény: Makkai szerint első kiadója, Benkő hamisította.*¹⁷

Makkai László következik: „[Benkő az] elmélete bizonyítására nem talált elég adatot, gyártott ő maga. Valószínűleg ő maga hamisította azt a könyvében hiányos forrásmegnevezéssel először közölt [1096-os] oklevelet... Ugyancsak az ő koholmánya [az 1228-as] ...Benkő ezzel a hamisítványával akarta meggyőzni a kételkedőket... Bár igen sok hiteles adatot is összegyűjtött és felhasznált, gyökerében hamis felfogása miatt ezeket is helytelenül állította be... Ez okozta aztán a későbbi túlzott kritikát művével szemben: számos legalábbis formailag hiteles (bár néhol tagadhatatlanul általa megtoldott) oklevelet, csak azért, mert ő közölte, a tudomány nem mert

¹² A Nagy Mátyás-kézirat irodalmát lásd: JANCsó Elemér 1955, 249–250, 259; BENKő József 1988, 313, 317, 359–361, 444. (26. jegyzet); BIRó Annamária 2010, 10. és Uó 2011, 226–228, 229. (694. jegyzet). A forrásgyűjtő és forráskiadást álmódó Benkő nehézségeiről lásd pl.: BENKő József 1988, 294, 303, 311–312.

¹³ HERMANN Gusztáv Mihály – ORBÁN Zsolt 2018, 111.

¹⁴ HEGYI Géza 2016, [380–]382. (Itt és a továbbiakban idézetek és apparátus az alapszöveghez gondozva.)

¹⁵ Uo., 382: „MAKKAI László 1936, 6, 8–9. Vö. még EO I. [JAKó Zsigmond 1997] 7. és 148. sz.”

¹⁶ JAKó Zsigmond 1997, 124–125, 168.

¹⁷ GYÖRFFY György 1992, 436. (a szűkszavú latin eredetit mellőzve). Györffy véleményére Hegyi Géza levélben figyelmeztetett, ezt külön is köszönöm. A két hivatkozott, a továbbiakban tételesen nem tárgyalt bírálatot lásd BUNEA, Augustin 1912; SZABó Károly 1872.

felhasználni. Műkedvelői buzgalma tévútra vezette... *Iorga* már ...tudott tárgyilagosan ítélni a dolgokról... bár a Benkő-féle hamisítványokkal szemben ő sem foglalt állást... A kutatásnak egészen új utat adott és a hamis okleveleket végre kiselejtezte a forrásanyagból a századeleji oklevélkritika. ...*Karácsonyi János* vonta kétségbe Benkő két hamisítványának eredetiségét ...*Auner Károly* ... (1908) hangsúlyozta, hogy az 1096-i oklevél 16. századi hamisítvány, majd néhány év múlva [az 1228-assal] együtt Benkő vagy Kemény József hamisítványának jelentette ki. [Makkai további véleménye: a többi milkói oklevél is] ...valószínűleg Benkő hamisítványa, mert forrásait, melyekből közölte őket, nem lehet megállapítani. Általában azok az oklevelek, amelyek a milkói püspöknek a székelyek fölött gyakorolt fennhatóságáról szólnak... szintén Benkő koholmányai lesznek, így két sokat vitatott oklevél is [az 1096-os és az 1228-as] ...Mindkettőt Benkő közölte először, hiányos forrásmegnevezéssel ...sokan hitelt adtak nekik, míg végül Bunea [1912, 181–184.] ...és *Karácsonyi János* [1902, 9. és 1905, 21.] ...be nem bizonyították hamis voltukat.”¹⁸

Mivel a szövegből nem eldönthető, hogy eszerint Karácsonyi csak az oklevelek hamis voltát állította-e, vagy azt is, hogy Benkő a hamisítójuk, nézzük előbb, mit írt „néhány év múlva”, 1912-ben Karl Auner: „Egy Benkő által közölt és sokat vitatott oklevél valóban már 1096-ban említ egy milkói Laurentius püspököt. De ma már tudjuk, *Benkő és Kemény gróf sok oklevelet készített* annak bizonyítására, hogy a székelyek hun eredetűek, és Etelközben népességfolytonosságuk van.”¹⁹ Auner (közvetettnék tűnő) forrása itt egyértelműen Karácsonyi 1905-ös megfogalmazása, de három összekevert szakaszból, és a második valóban a milkói oklevelek hamisságáról beszél, a harmadik viszont arról, hogy az említett szerzők a székely várakra vonatkozó okleveleket hamisítottak:

„A székelyekre vonatkozó oklevelek közt meg éppen *sok van hamis*.

...Ezek közül először is hamisak azon levelek, amelyek a székelyeket a milkai (milkovi) püspökség híveinként tüntetik fel... [1450-től Brassóban püspökséget próbáltak alapítani, ezért] a 15. század második felében és a 16. század elején hamis okleveleket gyártottak. Ezekhez tartozik azon, 1096-ra tett, de a 16. század elején szokásos latinsággal írt levél... továbbá azon 1228 tájára tett levél...

¹⁸ MAKKAI László 1936, 6, 8–9. és 56. (48. jegyzet).

¹⁹ Eredetiben: „Un document publicat de Benkő și mult comentat, aminteste într’adevăr un episcop Laurentius de Milcov deja în anul 1096. Dar astăzi se știe, că *Benkő și contele Kemény au făurit o mulțime de documente spre a susține a teza lor despre originea hunică a Secuilor și continuitatea lor în vechiul Ateluz.*”

A hamis oklevelek második fajtáját a székely várakat emlegető koholmányok teszik. Ezek a 18. század második és a 19. század első felében *készültek Benkő József és gróf Kemény József keze által*. Ilyenek a kézdiszentléleki várról szóló, 1251-i és 1271-i... továbbá az 1301-inék írt...”²⁰

Karácsonyi székfoglalójában azonban semmiféle érvelés vagy hivatkozás nem található a harmadik szakasz állításaihoz. Annyit kereshetünk vissza, hogy mit írt ugyanerről pár évvel korábban. De 1902-es hamisoklevél-jegyzékében az „1096-os” azért hamis, mert a „a milkovi (kun) püspökség csak 1227-ben keletkezett. A kézdi, orbai és szépsi székelyek, a kikhez e levél szólna, nem is tartoztak a milkovi püspökséghez.”²¹ Benkőről nem esik szó. Az „1228-as” nem is szerepel a jegyzékben, ahogy „az 1301-es” sem, „az 1251-es” és „az 1271-es” „szentléleki váras” oklevelek hamisságát illetően pedig Tagányi 1893-as *Urkundenbuch*-bírálatára hivatkozik, ám abban Tagányi csak Kemény József hamisításairól írt.²² Itt a vége.

*

Száztizenhat éves vád vagy *száztizenhat éves barna kislány?* Szegény Benkő. Tehát:

x hamisítónak állít egy 200 éve halott szerencsétlen, de nagyon nagy tudóst, mert

y annak állította, mert ő meg ezt (ahogy *v* és *w* is) *z* állítására alapozza, aki zavarosan

q megállapítására hivatkozik, illetve arra, hogy ehhez a véleményhez *p* is csatlakozott.

Amennyiben egy ennyire erős állítás hangzik el, akkor az olvasószerkesztő persze gyanút fog, de mindenekelőtt azt a választ kapja, hogy *z*, *v*, *w*, *q* nagy tekintélyek. Ez az érvelés persze sántít: ha nemcsak nagy tekintélyek lennének, de komolyan is vennék magukat, akkor mindenki közvetlenül *q*-ra hivatkozna, *q* érveire vagy *q* forrásaira.

Ha az olvasószerkesztőt nem sikerül meggyőzni, akkor ki is derül, hogy:

q nem is állított ilyesmit, illetve valami mást állított *r*-re hivatkozva, amelyet viszont *r* nem állított

p valójában *q* magyar szövegét nem értette eléggé, lehet hogy egy eddig még nem azonosított *p1* közvetítésével (*p* nem magyarajkú, és az esetleges *p1* sem valószínű, hogy az lehetne)

z ezzel szemben jól tud magyarul, tehát vagy nagyon figyelmetlen volt, vagy valójában nem is *q*, hanem *p* (és *p1*?) alapján ítélt

(AUNER, Carol 1912, 542, a Benkőt illető vád szöveghelye általam kurziváltan.)

²⁰ KARÁCSONYI János 1905, 228–229. (az Auner-féle vád forrásának tekinthető szöveghely általam kurziváltan.)

²¹ KARÁCSONYI János 1902, 8–9.

²² Uo., 18–19, 26–27; TAGÁNYI Károly 1893, 54–55.

v óvatos/figyelmesebb volt, ő csak annyit írt, hogy egy szöveg hamisítvány, és – elszigetelt véleményként – *z* ezt kinek tulajdonítja

w viszont valamiért kritikátlanul átvette *q* és *z* vádjait

y hitt *w* tudósi nagyságában, és nem ellenőrizte le az állítást

x viszont eleve ugyanezt próbálta kimutatni, ezért egyszerűen lehvátkozta a legfrissebb (és nagy összegzésnek szánt munkából) őt megerősítő állítást.

A fenti, személytelené csupaszított sémából már jól látszik, hogy ez az adatellenőrzés egy *rendszerhiba* csaknem kimerítő fenomenológiai esettanulmánya.

Persze, az eset/jelenség megközelíthető tudományelméleti irányból, és az valóban a tudományos erkölcs kérdéseire vezethet. Az episztemológiai kérdés ugyanis az, hogy mit fogadhatunk el tudományos állításnak. Bevallottan popperianus vagyok: ami nincs kitéve egy cáfolat *lehetőségének* sem, az tudományos állítás nem lehet. Ha azt állítom, hogy Benkő soha egyetlen oklevelet sem hamisított, az lehet *nem igaz* állítás, de *tudományos* állítás, mert egyetlen megtalált ellenpélda is megcáfolja. Ha viszont egyetlen esetet sem bizonyítva, azt állítom, hogy hamisító volt, azt hiába cáfolják *n* esetre, mert mindig mondhatom, hogy egy további esetben *hihetőleg* igen. De akkor ez nem tudomány, hanem *hit* kérdése.

És van egy jogi vonatkozás is: az okirathamisítás súlyos büntetőjogi tényállás, ilyen állítást tenni büntetőjogi feljelentés súlyú: ha nem tudom bizonyítani, akkor büntetőjogi értelemben is rágalmozó vagyok. Ha egy halottal szemben teszem, az csak tovább súlyosbítja az esetet.

*

Elképzelhető persze egy tudásszociológiai közélet is, és akkor meg emberi tényezők tárulnak fel, de főleg a tudományos *kánon* természete: milyen csoport- vagy intézményi érdek/dinamika, konjunktúra/elvárás stb. alapján fogadunk el irányadónak/tekintélynek egy ismeretet/alkotót. Tágabban: hogy működik a hagyomány, hogyan kerülhet valami ennek hosszabb-rövidebb távon *fősodrába* (kvázi *uralmi* helyzetbe), hogyan maradhat ott.

A Benkőt illető 116 esztendőnyi, ismertett hamisításvád végső érve mindig a csupa nagybetűs,

századfordulós *forráskritika*, amely ez esetben Karácsonyi János személyére redukálódik, akit itt kontroproduktív lenne munkásságában támadni,²³ de azért felelősebb volna mérlegre tenni, pontosan mivel is járult hozzá a tudományos vizsgálathoz *ebben* a témában: összesen öt oklevelet „forráskritizált”, ebből egy esetében egyszerűen Tagányi írását hivatkozta, egy másik esetben ugyanezt logikailag terjeszti ki (ha a másik szentléleki váras okirat hamis, akkor ez is az kell, hogy legyen), a harmadik és negyedik eset nem jelenik meg jegyzékében, ahol érvel(ne) is a hamisságuk mellett, az ötödik esetben *szepsi* székeket és circulus vitiosus érveket kapunk (egy püspökség régibb voltát igazoló okirat azért hamis, mert csak később adhattak ki ott ilyent, ha később alakult; valamint azért nem bizonyíthatja *orbai* székeket milkói alárendeltségét egy okirat, mert *sohasem voltak* milkói alárendeltek).

A későbbi tudós történész, a kolozsvári születésű Makkai László 1936-ban, 22 évesen jelentette meg idézett munkáját, és egyedül ez lehet mentsége annak minősíthetetlen személyeskedésére. A dolgozat magánkiadványként, Debrecenben jelent meg, ahol édesapja, Makkai Sándor korábbi erdélyi püspök „friss mártírként” ekkor kapott egyetemi tanszéket. Makkai már Budapesten a három évvel fiatalabb, szucsági születésű Györffy Györggyel egy helyen folytat tanulmányokat, utóbb mindketten a Teleki Pál Tudományos Intézet intézményei (az Erdélyi Tudományos Intézet, illetve a Történettudományi Intézet), majd az MTA Történettudományi Intézete munkatársai, akárcsak korábbi tanáruk, Mályusz Elemér.²⁴ Érthető, ha Györffy felveszi okmánytárába Makkai különvéleményét is a bírálata mellé.

A „hamisító Benkő” tétel *kanonizálása* azonban nem az ő, hanem a Jakó Zsigmond felelőssége. A „két milkói” *jelenlegi historiográfiai fejezetét* Jakó nyitotta, 1997-ben, azzal az *egyértelműen tárgyi tévedés* szövegkörnyezetű állítással, miszerint Benkő az „1096-ost” „Rhener 1594-ben másolt” szövegéből adta ki (diplomatikai érv a hamisságára),²⁵ illetve azzal a *durván elfogult, minden bizonyítékot nélkülöző inszinuációval*, miszerint Benkő *hazudik*, amikor az „1228-as” forrásaként Teutsch iratait adja meg. Ezt csak súlyosbítja azzal, hogy épp egy két világháború

²³ *Forrásgyakorlatát* illetően lásd TAGÁNYI Károly 1893a. A korai székegy történelemben való *szakértelmét* (?) illetően lásd ebből írt akadémiai székfoglalóját (KARÁCSONYI János 1905), főleg a 270–282. oldalt.

²⁴ Vö.: Makkai László a kolozsvári (román) Ferdinánd Egyetem 1935-ös végzőseként, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult tovább, itt avatták 1937-ben művészettörténetből bölcsészdoktorrá. (CSOHÁNY János 2015, 103–104.)

²⁵ Valójában egyértelműen: „Exemplo litterarum, ex quo hae de-

sumtae sunt, sequentia legebantur subjuncta: *Ego Joannes Rhener de Medgies, Reverend. P. Do[mi]ni Thomae Decani Brassouiensis & Plebani Scriba, praesentem paginam mancipate abundantem transumpsi e libro Decan. de Seepusi. 1408. Item: Ego verò 1594.*” (BENKŐ József 1781, I. 57.) „Rhener másolói bejegyzését” 1594-re datálni ráadásul azt is jelenti, hogy a hamisítót/közlőt tudatlansággal is megvádolom – míg 1408-ban valóban Tamás a brassói pap.

közi *zsengének* a román tudományosság közvetítésével, egy *alig értékelhető századfordulós hozzájárulásra* és az utóbbi *keltette zavarra* alapozott vádját emelné be érvként a kánonba, ellenőrzés nélkül. Ráadásul a kánon aktuális alakulására sem figyelve: Mályusz Elemérnek a Kemény József hamisításait tárgyaló, *Benkőt tisztázó* posztumusz írása már 1993-ban, egy évvel Györffy okmánytára után, *négy évvel Jakóé előtt* megjelent.²⁶

*

Akkor hát mégis, és még egyszer az erkölcsig, a két „milkói oklevélről”:

a) „Az 1228-as” az egy pársoros töredék, összesen 69 szó, valamint a *Literae Theodorici Episcopi ad Decanos Zekelios* cím. Nem elég, úgy látszik, elégszer elismételni: Benkő azt írja, hogy a brassói Joseph Teutsch-kéziratokból másolta ki.²⁷ Nagyon hal-kan kérdezem: átnézte tételesen, célzottan keresve, a brassói Fekete templom gyűjtőlevéltárában a fennmaradt Teutsch-gyűjteményt (minden latin szöveget) valaki magyar kutató?

b) „Az 1096-os” oklevél forrását Benkő nem adta meg. Nagy fantáziát mindazonáltal nem kér, merre kereshető. Jakó Zsigmond a Gróf Kemény József- és a Benkő József-hagyaték olyan szintű ismerője volt, hogy Mályusz Elemérrel írásképükről levelezett, annak alapján lepleztek le hamisítványt.²⁸ A *Milkoviát* valamiért mégsem olvasta figyelmesen. Pedig tudjuk, hogy a milkói dolgok esetében szász érdekeltségű egyháztörténeti tárgyról van szó, és más műveihez hasonlóan, Benkő a *Milkoviát* is historiográfiai fejezettel, felhasználta forrásaival kezdi. A legelső tárgyaló szerző a szász egyháztörténet-író Georg Haner. Egyben az egyetlen, akiről Benkő ilyesmit ír:

„Amíg Segesváron tartózkodtam, láttam továbbá és teljes egészében olvastam is valami a maga kezével írt gyűjteményét, amely nem kevés ehhez a tárgyhoz kapcsolódó bizonyítékot/oklevelet tartalmazott; de akkor nem nagyon foglalkoztatott ez a dolog, csak azt a nagyon keveset írtam ki a magam használatára – ezt most már felettem bánom –, ami a mi széke-lyeinkre vonatkozott.”²⁹ Miről értekezik oldalakon át „az 1096-os” kapcsán, mindjárt a közlése után Benkő, mi a legfontosabb számára benne? Bizony a széke-lyek társadalmi tagolódását tükröző, fellelni vélt régi adatok.

Benkő azt írja a nagyrészt már 1775-ben befejezett, 1777-ben előszavazott *Transsilvania generalis*-ban, hogy a milkói püspökségre vonatkozó, sok utánajárással megszerzett, lappangó és kevésbé ismert iratokat a *Transsilvania specialis*-ban, a gyulafehérvári püspökségnél fogja közölni. Itt csak két 16. századnak datált oklevelet találunk, de tudjuk, hogy a *Transsilvania specialis* már nyomdába adott kéziratát Benkő visszakérte, és a milkói vagy annak vélt források zöme a párhuzamosan írt, az előbbi munka egyházföldrajzi kiegészítésének szánt *Milkoviában* jelent meg. Illetve: a *Transsilvania generalis*-beli ígéret érthető úgy is, hogy a *Transsilvania specialis*-ban Benkő eleve csak az elpusztult milkói püspökség *erdélyi jogutódlását* kívánja tárgyalni.³⁰

Georg Haner már 1701-ben elhagyta Segesvárt, nem is tért oda vissza, utolsó éveiben (1736–1740) Berethalmon élt, mint szász lutheránus püspök. Fia, Georg Jeremias Haner sohase élt Segesváron, 1759-től 1777. március 9-i haláláig viszont ugyancsak püspök volt Berethalmon, és apja ráhagyott gyűjteményét is ő adta be ide, a szász püspöki levéltárba. Benkő 1764-ben, 24 évesen tartózkodott huzamosabban Segesváron, a német nyelv tanulása céljából. Később pedig, 1791. március 15-én azt írja Aranka Györgynek, hogy – az ifjabb Hanernek – a püspökségre hagyott sok kötetes gyűjteményeiből néhány kötetnek maga is hasznát vette, „titkoson házamhoz kerítvén Berethalomból”.³¹ Berethalom 30 km Segesvártól. Benkő segesvári kapcsolatáról annyit tudunk, hogy a segesvári Jakob Bayer 1770–1772-ben rektora a segesvári gimnáziumnak, majd 1777-ig mirkvásári, 1777–1818-ban kacai lelkes, és még 1779-ben is jóakaró uramnak és leg-tiszteletreméltóbb barátomnak szólítja középpajtai levelezőtársát.³²

A korábbi kérdést alkalmazva: átnézte tételesen, célzottan „az 1096-ost” keresve, a szebeni állami levéltár Berethalomból odakerült és fennmaradt Haner-gyűjteményét (minden latin szöveget) valaki magyar kutató?

c) Mert ha nem is kerülnének elő Brassóból és Nagyszebenből Benkő forrásai (bár az se azt bizonyítaná, hogy ő hamisította volna őket), addig *jó-hiszeműen* hogy lehet az ellene mint hamisító elleni vádat egyáltalán megfogalmazni? Esetleg mégis, be

²⁶ BENKŐ József 1781, I. 57, 116; JAKÓ Zsigmond 1997, 124–125, 168; MÁLYUSZ Elemér 1993, 193.

²⁷ BENKŐ József 1781, I. 116.

²⁸ MÁLYUSZ Elemér 1993, 193.

²⁹ „Vidi quoque & legi omnino, Schaesburgi dum agerem, quamdam ejus Collectionem sua manu factam, quae non pauca hujus argumenti instrumenta complectebatur; sed tunc, parum ego in hanc rem intentus, quod jam vehementer doleo, paucissima

tantum, quae ad Siculos nostros pertinebant, propriis usibus descripi.” (BENKŐ József 1781, I. 9–10.)

³⁰ BENKŐ József 1778, I. *Pref. ad Lect.*[, 6]; II. 141; Szabó József, in BENKŐ József 2016, 29, 31, 423–424.

³¹ BENKŐ József 1988, 316.

³² BENKŐ József 1778, II. 317; ARZ, Gustav 1991, Uő 1994; BENKŐ József 1988, 76.

lehetne ismerni azt is, hogy bocsnat, ebben tévedtünk? Középjáértán az a sír még a szál virágot sem várja, csak a halottjáéhoz hasonló szakmai tisztességet, annak irányába is. Talán beállhatnánk, így együtt, mint szakma, a tükör elé, hogy megbékélhessünk magunkkal és a halottainkkal.

Addig az út zárva van.

Köszönetnyilvánítás

Itt szeretném megköszönni marosvásárhelyi szervezők felkérését egy Pál-Antal Sándort 80. születésnapja alkalmából köszöntő tanulmányt írni, valamint Biró Annamária, Boér Máté, Hegyi Géza, Kása Csaba, Daniel Popescu, Simon Zsolt, Thomas Şindilariu, Szegedi Nóra és munkatársaik segítségét a latin szövegekben, kéziratok forrás ellenőrzésében, nehezebben elérhető szakirodalom beszerzésében, a velük folytatott levelezés és beszélgetések, megvilágosító gondolatok megannyi ajándékát.

Boér Hunor – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520045; boerhunor@freemail.hu

Irodalom

- ARZ, Gustav
 1991 Series Pastorum III., *Siebenbürgische Familienforschung*, 8 (1991).
 1994 Series Pastorum IX., *Siebenbürgische Familienforschung*, 11 (1994).
- AUNER, Carol
 1912 Episcopia Milcoviei, *Revista Catolică*, Bukarest, 540–551.
- BENKŐ József
 1778 *Transilvania. sive Magnus Transilvaniae Principatus [Transilvania generalis]*, Bécs.
 1781 *Milkovia, sive antiqui Episcopatus Milkoviensis*, Bécs.
 1791 *Imago inclytæ in Transylvania nationis siculicæ historico-politica*, Nagyszeben és Kolozsvár.
 1806 *Az Erdély országi nemes székely nemzetnek képe*, Kolozsvár.
 1988 *Benkő József levelezése* (közszét. Szabó György – Tarnai Andor), MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest.
 2016 *Erdély*, Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma, Sepsiszentgyörgy–Barót.
- BIRÓ Annamária
 2010 *Aranka György gyűjteménye II. Aranka György Erdély-története* (s. a. r. Biró Annamária; ETF 264.), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
 2011 *Nemzetek Erdélyben – August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája* (ETF 272.), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- BUNEA, Augustin
 1912 *Încercare de istoria Românilor*, Bukarest.
- CSOHÁNY János
 2015 Száz éve született Makkai László, *Egyháztörténeti Szemle*, 2015, 103–106.
- DÉNES István
 2007 Székelyföldi töltésvonulatok 3., *Acta Siculica 2007*, 253–285.
- GYÖRFFY György
 1992 *Diplomata Hungariae antiquissima I. (1000–1131)*, Akadémiai, Budapest.
- HADOBÁS Sándor
 1991 Lászlai (Lazói) János utazásai a Szentföldre, *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 10., 19–21.
- HEGYI Géza
 2016 Egyházszervezet és egyházi élet, in: *Székelyföld története*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, I., 370–399.
- HERMANN Gusztáv Mihály
 2006 Az erdélyi felvilágosodás elfelejtett alakja: Zsombori József, *Areopolisz*, V (2005), 74–86.
- HERMANN Gusztáv Mihály – ORBÁN Zsolt
 2018 *Csillagösvény és göröngyös út – Mítosz és történelem a székelység tudatában*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- JAKÓ Zsigmond
 1997 *Erdélyi Okmánytár I. (1023–1300)*, Akadémiai, Budapest.
- JANCSÓ Elemér
 1955 *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*, Akadémiai, Bukarest.
- KARÁCSONYI János
 1902 *A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*, MTA, Budapest.
 1905 A székelyek eredete és Erdélybe való telepedése (székfoglaló értekezése rendes tagként), *Értekezések a történeti tudományok köréből*, XX/3, 209–282, MTA, Budapest.
- KÁLLAY Ferenc
 1829 *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*, Nagyenyed.

- MAKKAI László
1936 *A milkói (kún) püspökség és népei* (magánkiadás), Debrecen.
- MÁLYUSZ Elemér
1993 Kemény József „könyvhamisításai” (posztumusz, közzét. Soós István), *Magyar Könyvszemle*, 1993, 192–197.
- SOMBORI József
1835 A hajdani nemes székely nemzet áldozó poharáról [1819], *Tudományos Gyűjtemény*, 1835/III, 3–18.
- SZABÓ Károly
1872 *Székely Oklevéltár I. (1211–1519)*, Kolozsvár.
- TAGÁNYI Károly
1893 *Urkundenbuch...* (könyvismertetés), *Századok*, 1893, 41–57.
1893a Egy hamisítvány, *Századok*, 1893, 512–514.
- TIMON, Samuel
1733 *Imago antiquae Hungariae*, Kassa.
- TONK Sándor
1979 Erdélyiek egyetemjárása a középkorban, *Kriterion*, Bukarest.

Onoarea lui József Benkő (1740-1814)

(Rezumat)

József Benkő este cel mai mare savant din Transilvania din ultima treime a secolului al XVIII-lea și ultimul erudit transilvănean care stăpânea încă pe deplin literatura de specialitate premergătoare, scrisă aproape exclusiv în latină. Acuzația de a fi falsificat el în persoană unele documente istorice publicate de el prima dată, a apărut abia la începutul secolului al XX-lea. Atunci, un istoriograf-„celebritate” i-a atribuit anumite falsuri, citându-l pe cel mai însemnat savant arhivist al vremii, care însă la locul citat nici nu pomenește de Benkő. În perioada interbelică, acuzația fără nici un temei verificat este preluată într-o lucrare imatură, de tinerețe, a unui istoriograf într-adevăr bine cunoscut în activitatea sa – de mai târziu. Făcând trimitere la această ediție de autor la 22 de ani, diplomatul cel mai apreciat, privind istoria medievală a Transilvaniei, discută deja unul dintre falsuri, la sfârșitul de mileniu, cu o datare flagrant greșită a „copierii” sale, respectiv insinuând în cazul altui fals că Benkő minte când își precizează clar sursa. În tot acest timp, nimeni nu a încercat să verifice arhivele Joseph Teutsch și Georg Haner, cercetabile și azi la Brașov și Sibiu, de unde Benkő, declarat sau dând indicii destul de neechivoce, a publicat documentele. În prezent, s-a ajuns la situația în care discipolii istoriografilor implicați se simt obligați să se afilieze la acuzații, reluându-le „ex cathedra”, ba chiar lărgindu-le uneori, fără a deschide măcar cărțile la paginile de unde cred că citează, opunând o rezistență palpabilă la reevaluarea acestui caz destul de sinistru din domeniul istoriei științei.

The Honour of József Benkő (1740–1814)

(Abstract)

József Benkő is the greatest Transylvanian savant from the last third of the 18th century, as well as the last one with an integral command of the specialized literature available at that point, a body of texts written almost exclusively in Latin. He came to be accused of falsifying a number of documents first published in one of his works at the beginning of the 20th century; the accusation came from a “celebrity” historian, who made reference to the most prominent Hungarian expert archivist of the period of question. The locus he referred to, however, does not so much as mention Benkő. Between the two world wars an author of 22 (who much later became a notable historian) gives undue credit to this accusation, repeating it without verifying its accuracy in an early, immature 1936 work of his. The most significant diplomatic collection comprising medieval documents from Transylvania (published in 1997) cites this self-published writing when discussing the forgeries in question as it glaringly misdates the “copying” of one of the documents and boldly proclaims in the case of the other that Benkő must be lying when he points out his sources with precision. Meanwhile, although more than a century has passed since the accusation was formulated for the first time, no one ever made the effort of going through the Joseph Teutsch and Georg Haner archives (in Kronstadt/Brassó/Brașov and Hermannstadt/Nagyszeben/Sibiu, respectively), in spite of the fact that neither is inaccessible to researchers, and despite Benkő affirming expressis verbis in one case, and heavily implying (to say the least) in the other that the originals of the documents he published are to be found in these corpora. The present state of affairs, the palpable resistance those involved put up against the re-evaluation of the case, while going so far as to extend the accusations seems to reveal a grave system error in our historiography.

CAP. I. DE ORTV, NOMINE, &

Magyarós (ubi eadem fossa *Tűsz árka* vocatur), & alpestres silvas aditui (*pasui*) Bozzensi adjacentes, in ipsam Valachiam Transalpinam, quæ hodie *Havasföld* nobis, sed antiquius & rectius *Havasföld* & *Havas-elve*, id est *Havas eleje* audiebat; cuius quidem fossæ propagines non modo per tractum Siculorum Udvarhelyensem, sed etiam per oras Hungariæ superioris, qua versus Tokaj & ultra itur, exflare traduntur: de hac adeoque fossa, Vir Ecclesiasticus, *Matthias Nagy*, Archidiaconus de Udvarhely & Parochus Zetelakenfis, in suis *Notationibus de origine Siculorum* manuscriptis, ac mihi paucisque vilis, quas a. 1505 exiguis pagellis concinnaverat, claris verbis refert, ductam eam fuisse ex *Valachia Transalpina*, a sede habitationis *Atila*, per alpes ad nos, hinc per *Transilvaniam* & *Hungariam*; hunc in finem, ut linea ista & adpositis vigiliis, tutus, certus ac expeditus meatus & remeatus ad universam gentem (Hunorum) illis in oris habitantem, veluti via ducibus, pateret, commerciumque hinc & inde necessarium procederet. Hæc ille; quibus vocamur, ut credamus, habitationem *Atilæ* primo regni sui tempore fuisse in *Transalpina*, non longe a loco, quem *Timon* erudite in *Moldavia* quæritabat. Ad nomen fossæ hujus quod attinet; *Hov*, Hunnum (§. II. not. 3. g.), *Tűsz* vero, quod hodie

PROGRESSV SICVLORVM.

19

hodie custodem pecoris in Hungaria valet, vigiles publicos denotasse videntur. Memini me legisse apud Spectabilem *Stephanum Antos* de Réty, Vice Judicem Regium Sedis Siculicæ Sepsi, quasdam observationes de vestigiis ejusdem fossæ in Hungariæ Comitatu Hontensi & viciniis, ubi similiter *Hov árka* nominata fuerit. Gratum Nationi Siculorum faceret, si quis Eruditorum illius regionis vestigia fossæ indagaret, & si quæ forte reperirentur, scripto manifestaret.

5. Veterum porro traditionibus docemur, quibus *Matthias Nagy* etiam conformia notat, *Attilam* ex *Valachia* habitationem suam in hodiernam Siculorum terram transfuisse, ac ad majorem *Küküllö* fluvium locasse, unde in hunc diem locus ille *Udvarhely* (Oppidum nempe *Székely-Udvarhely*) id est *Civitas* locus vocaretur, juxtaque hunc mons quidam *Bud-Vára*, hoc est *Bude orx*, de fratre *Atilæ*, & pagus *Kadicz-falva* de nomine ductoris *Kadicza* live *Kadicza*, apud Historicos nostros non ignoti. Sed demum hinc etiam Residentiam *Atilæ* emotam ac in campestrem Hungariæ oram, quæ *Tibiscum* inter ac *Danubium* jacet, depositam, ab eaque non longe dissitum fratris *Bude* ad ripam

1. ábra Benkő József: Imago, 1791, 18–19.

